

378-057.175(497.11)(049.3)

ЗОРИЦА НЕСТОРОВИЋ (Београд)

О АУТЕНТИЧНИМ ВРЕДНОСТИМА

(Васо Милинчевић, *Велика школа и велики професори*, Друштво за српски језик и књижевност, Београд, 2006)*

„Знате ли где се налази Велика школа?“ Замислите да ово питање упутимо незаинтересованом и просечно неупућеном представнику средње генерације којега смо сусрели на Студентском тргу. Већ сада се у вашим мислима роји сијасет одговора који сви заједно представљају широки дијапазон непознавања историје високог школства у нашој култури. Али исто тако замислимо и случајног пролазника који би нам на постављено питање одговорио, запањено нас погледавши: „Мислите ли на зграду Ректората Београдског универзитета?“ У преплету ових одредница крије се хронологија развоја високог школства чији је почетак огласило оснивање Велике школе 1808. године, у жеку устаничких превирања, када је Србија, предвођена Карађорђевићем Петровићем, правила прве кораке ка формирању модерне државности. Управо тада, у данима изласка из таме вековног робовања под моћном Отоманском империјом, ширено је и преображавано поље духовне слободе, утемељавањем на тежњи ка системском развоју образовања и науке. Нико други до први модерни српски просветитељ, Доситеј Обрадовић, прелази са земунске стране у устанички Београд не би ли постао први српски министар просвете. Иако већ у позним годинама (умреће 1811), он је овим гестом одговорио најдубљем унутрашњем захтеву који га је свих претходних година надахњивао у напорима ка развоју науке и свести о потреби критичког мишљења. Тако је

* Овај текст је изложен на представљању књиге.

постављен образац, рекли бисмо, неписани кодекс, бављења науком и просветом, чије тежишне тачке представљају – (1) родољубље, (2) доследност највишим стандардима струке и њене етике и (3) спремност на одрицања од појединачног у корист развоја општег добра. У то нас уверавају биографије наших великих научника, истраживача, професора, свих оних који су у овоме следили Доситејев правац.

Тако питање о месту Велике школе бива преобликовано у размишљање о временима њеног развоја чијој једној етапи и ми имамо част и задовољство да припадамо. Отуда све оно што је обележавало давно прошле дане високошколског живота, учествује и у овим нашим, били ми тога свесни или не. То разнолико, сликовито, надахнуто и недвосмислено потврђује књига професора Васа Милинчевића коју је под занимљивим насловом *Велика школа и велики професори* недавно објавило Друштво за српски језик и књижевност, одговарајући тако једном од својих основних задатака, прокламованих још у времену свога оснивања, 1910. године, од стране оснивача, угледних професора, Александра Белића, Павла Поповића и Јована Скерлића, о којима, између осталог, говори и ова књига.

Аутор је своје прегнуће да од заборавља отргне најразличитије уобличене секавце живота српског високог школства и научног развоја како у оквирима наше, тако и словенске средине, жанровски одредио у поднаслову прецизирајући да је реч о „огледима и документима из српске књижевности, Велике школе, БУ и српске културне историје“. Назначени домени само су потврде начина на који је остварена донекле скривена релација насловних синтагми. Велика школа је назив претече Лицеја (1838) који је 1905. прерастао у Београдски универзитет, те је отуда придев „Велика“ могуће разумети као атрибут којим се не одређује квалитет већ највиши степен унутар образовног система. У другој насловној синтагми, „велики професори“, придев „велики“ неоспорно говори о значају научних резултата, професионалној успешности и, што је можда одређујуће, несебичном преношењу знања полазницима својих курсева, предавања и вежби, и ненаметљивој, али постојаној, људски добронамерној бризи и заинтересованости за њихову професионалну и личну судбину. Управо по овоме одређењу они су чували залог претходнице свих великошколских установа у нас, познатије и као Доситејева Велика школа, и њених професора. Тачније, те су тежње и даље постојале у свом најлепшем облику, обнављајући се унутар њихових, по много чему различитих, посебних, индивидуалних судбина. Отуда и придев „велики“ у синтагми „велики професори“ видимо као учешће у значењу свих оних вредности које је неговала Велика школа.

Изведеним поређењем ступамо у срце антиподности такозваног *колективног памћења* наше, професорске, професије и онога што ћемо за ову прилику назвати *историјом* високог школства у Србији. Свест о Великој школи као почетку развоја највишег степена образовања у нас, обликована је захваљујући разноликој чињеничкој грађи на основу које је формиран историјски преглед и дата основна представа која не може бити радикално промењена сведочењем или сећањем неког њеног савременика, на пример, јер нас од ње дели непуних двеста година. „Историја је слика промена, па је природно што она живи у уверењу да се дру-

штва непрестано мењају, јер свој поглед управља на целину, а и зато што једва да не прође година а да се у некој области те целине, не збије какав преображај. (...) Низ историјских догађаја је наизглед дисконтинуиран, будући да је свака чињеница од оне која јој претходи или, пак, следи раздвојена интервалом за којег се може мислити да се не дешава ништа. (...) Тачка гледања историје је таква зато што она групе посматра споља и обухвата прилично дуго трајање. Насупрот томе, колективно памћење јесте група виђена изнутра и у току раздобља које не прелази просечан људски век, а често је и знатно краће. Оно групи предочава слику ње саме која се, зацело, развија у времену, пошто је реч о њеној прошлости, али на такав начин да у тим узастопним сликама група увек препознаје себе. Колективно памћење је слика сличности, па је природно да живи у уверењу да група опстаје, и то неизмењена, зато што своју пажњу оно управља на групу, те да оно што се променило јесу њени односи и контакти с другима.⁴¹

На овој вододелници историјског и колективног памћења обликују се и огледи Васе Милинчевића. У преплету елемената и особина што проистичу из оба наведена облика, израста живописно приповедање које чини да они постану део нашег памћења иако нису били део нашег непосредног искуства. Први слој представља описивање и објављивање документарне грађе који откривају професорову заљубљеност у архивски рад, али и креативност у приступу документима, извештајима, преписци, записницима... којом им се подарује нови живот. Извештај о избору у више звање неког професора тако постаје део како његовог портрета, тако и слике о онима који су реферат написали. Ови су елементи носећи у изградњи својеврсног историјског прегледа оних времена чији професор није био савременик. Много је занимљивије када одређени облици архивалија постану саставни део различито уобличених наративних целина о данима и особама које је аутор или лично познавао или се о њима обавештавао слушајући живу реч оних који су били њихови сарадници. Документ ту прати доживљену прошлост и боји приповедање аутобиографско-мемоарским квалитетом. Тако резултати преданог архивског рада, испуњеног научничком знатижељом, уносе у приповедање истинитост, осећај за реткост и поузданост, док субјективни карактер даје приповедању тонове живости, сликовитости, присности, искрености и непосредности.

Садржај књиге *Велика школа и велики професори* композиционо је организован у четири обимом неједнаке целине. Оне се нижу по начелу извесне хронологије живота високог школства у српској култури. Међутим оно што им је заједничко јесте поступак портретисања којим се у једну целину повезују занимљиви, на чињеничној грађи и у готово приповедачком маниру изведени ПОРТРЕТИ (1) институција, (2) појединаца, (3) времена и (4) менталитета. Свака од наведених области садржи исцрпан и живо исприповедан историјски/биографски оквир који је увек употпуњен занимљивим детаљем на основу којег аутор осветљава најкарактеристичнију појединост на основу које запамтимо и касније препознајемо

¹ Moris Albvaš, „Kolektivno i istorijsko pamćenje“, preveo Aljoša Mimica, *Reč*, br. 56/2, Beograd, decembar 1999, str. 81–82.

предмет описа. Илустративан је пример из уводног огледа „Заслуге Велике школе у пионирској деценији (1863–1873) за културно-научни и друштвени напредак Србије“ о природи добротвора Мише Анастасијевића: „Чак је као дванаестогодишњи дечак вршио учитељску службу у родном месту. Рано схвативши да би у том занимању „за сто година стекао деведесет гроша“, напушта учитељевање и ступа у службу код неких трговаца. Није бирао послове: кувао је и продавао сапун, трговао дрвима и ђумуром... Био је и подрумар, цариник, трговац стоком, па трговац јеленским роговима! Управо му је та трговина роговима донела толику добит да је од ње саградио лепу нову кућу и „у њу усадио Јеленски рог у знак захвалности“, како бележи Милан Милићевић у свом *Поменнику*. Као вешт трговац Капетан–Миша је предузимао све нове и нове послове, а како пара иде на пару, стално је увећавао своју имовину. За разлику од америчких пионира који су се обогатили откривањем рудника злата, Капетан–Миша је умешном трговином, а захваљујући и ортаклуку с кнезом Милошем Обреновићем, со из румунских рудника претварао у суво злато!“ (14) У истом огледу аутор открива посебно интересантан податак о ригорозности школског законика по којем се у затвор „ишло и због изостанака са наставе. Из сачуване представке Стевана Поповића Академијском савету дознајемо да је он био осуђен на дан затвора због шест изостанака.“ (20) Такође је била строго санкционисана и неспремност за часове: „...Ако би се догодило да неко дође неспреман (на час), тај ће дочекати професора пред школским вратима, навести узрок што се није спремио, и молити да га за тај дан не прозива, како би се тиме и његова срамота предупредила и рђав пример обисао...“ (21) Остварени су целовити огледи готово енциклопедијског карактера о Народној библиотеци Србије и Београдском читалишту, као и о задужбинама Љубомира Стојановића и Луке Ђеловића. Од посебног значаја су биографски огледи о Ђури Даничићу, Јовану Скерлићу, Јовану Цвијићу и његовој сарадњи са чешким институцијама и научницима, филозофу Браниславу Петронијевићу, књижевном историчару и критичару Љубомиру Петровићу, лингвисти Хенрику Барићу, Владети Поповићу као пиониру англистике, професору Виду Латковићу и другима. На једном месту окупљен је низ чињеница, оживљене су појединачне, различите судбине, осветљени карактери и представљене прилике у којима су живели. Понекад се само анегдотом или изреком осветли целокупна личност. Упечатљив је пример о осмеху професора Петра Колендића, посебног и оригиналног предавача: „Једну студенткињу на испиту Колендић је питао шта зна о Цвијети Зузорић. Студенткиња је несигурно почела да говори замуцкујући, и онда као да се присетила, течно рекла: ’Цвијета Зузорић је била куртизана!’ Видевши да студенткиња не зна значење термина којим је окарактерисала најлепшу Дубровкињу свога времена, којој је била блиска поезија и у свом салону у Анкони окупљала уметнике и песнике, а опевао ју је, по чувењу, и славни Торквато Тасо, Колендић је упитао: ’А знате ли Ви коју куртизану?’ – ’Па, ја знам само Исидору Секулић и Десанку Максимовић’ – уследио је одговор. Слушаоци испита су се грохотом насмејали и видели, једини пут, насмејаног и професора Колендића, који је одмах додао: ’Срећа

је Ваша што им ја то нећу казати, а можда се Исидора не би љутила' (с њом је тада сарађивао у Институту за књижевности САНУ).' (166)

Портрети великих професора Београдског универзитета говоре о њиховој ерудицији, компетенцији, научничком прегалаштву, несебичности и пожртвованости да се и у најтежим околностима сачувају хуманистичке и научне вредности струке којој су припадали. Из реферата о њиховим изборима, цртица, записа, извештаја и друге бројне чињеничне грађе, читалац може сазнати прегршт појединости и употпунити своја сазнања прикупљена из библиографских речника и енциклопедија. Али оно што ће свакако обележити искуство читања ове занимљиве књиге јесу необичне, аутентичне и надасве живо представљене појединачне судбине људи који су своје часно име стекли бавећи се једном од најплеменитијих струка.